

УДК 351.85(100)

DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-9-77-83>

Лозова Ольга, аспірантка навчально-наукового виробничого центру Національного університету цивільного захисту

Lozova Olga, PhD student of Training, Research and Production Center of the National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0661-202X>**ФІНАНСУВАННЯ СФЕРИ КУЛЬТУРИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД****FINANCING THE SPHERE OF CULTURE: FOREIGN EXPERIENCE**

**Анотація.** У статті досліджені форми і методи зарубіжної практики підтримки важливої соціальної сфери держави – культури і мистецтва. Визначені форми підтримки розвитку культури та мистецтва європейських країн з погляду державного прямого фінансування, грантів, цільових трансфертів, зустрічного фінансування, використання спеціальних форм оподаткування для пошуку додаткових інвестицій у сферу культури. Проаналізовано і узагальнено досвід фінансування цієї сфери в цілому і в розрізі окремих країн світу. Обґрунтовується, що кожна країна формує свої моделі державного фінансування, і існує значний арсенал інструментів фінансової підтримки галузей культури і мистецтва.

У кожній країні формується своя модель державного фінансування культури та мистецтва, адекватна національній системі міжбюджетних відносин та традиційним напрямкам державної підтримки цієї сфери. Водночас усім країнам властивий єдиний підхід до культури як до фактора не тільки духовного, а й та економічного прогресу суспільства. При всьому різноманітті її галузей та відмінності їх економічного стану сфера культури та мистецтва розглядається як єдиний важливий сектор національної економіки, розвиток якого вимагає від держави комплексних заходів підтримки. Формування цільної концепції державного регулювання культури є необхідною передумовою забезпечення ефективної національної політики у цій галузі. Зауважено, що на тлі зарубіжної практики система фінансування галузей і установ культури України представляється консервативнішою і неефективнішою. Через гарантоване фінансування установи культури не виробили імунітет до ринкових стосунків, в результаті їм невласиві прагнення до самостійного фінансування і розвитку – пристосованого до ринкових умов.

На базі зроблених висновків дані рекомендації з розробки комплексу заходів по впровадженню позитивного зарубіжного досвіду фінансування сфери культури в умовах України. Визначено, що сфера культури є найважливішою ланкою у розвитку українського суспільства, яка сприяє розвитку національного світогляду. Тому питання дослідження фінансового забезпечення галузі культури та впровадження новітніх технологій для забезпечення функціонування сфери культури є особливо вагомим у теперішніх реаліях.

**Ключові слова:** публічне управління, сфера культури, державна культурна політика, зарубіжний досвід управління сферою культури, фінансування сфери культури, заклади культури, країни ЄС, реформування сфери культури.

**Abstract.** The paper examines forms and methods of foreign practice that support an important social sphere of the state – culture and art. Forms of support for the culture and art development in European countries have been determined from direct state funding, grants, targeted transfers, counter-financing, and the use of particular forms of taxation to find additional investments in the culture sphere. The experience of financing this area as a whole and in the context of individual countries is analyzed and summarized. It is justified that each country forms its models of state funding, and there is a significant arsenal of tools for financial support of the culture sphere and art.

Each country is developing its model of state financing of culture and art, adequate to the national system of inter-budgetary relations and traditional directions of state support in this area. At the same time, all countries have a common approach to culture as a factor of not only spiritual but also economic progress of society. With all the diversity of its branches and the difference in their financial status, the sphere of culture and art is considered a single important sector of the national economy, the development of which requires the state to take comprehensive measures to support the formation of a comprehensive concept of state regulation of culture, which is a necessary prerequisite for ensuring an effective national policy in this field. The author noted that, against the background of foreign practice, the system of financing Ukrainian cultural industries and institutions appears to be more conservative and ineffective. Due to guaranteed financing, cultural institutions have not developed immunity to market relations. As a result, they are not characterized by aspirations of independent funding and development - adapted to market conditions.

On the basis of the conclusions made, recommendations are given for developing a set of measures for implementing positive foreign experience in financing the sphere of culture in the conditions of Ukraine. It was determined that the cultural sphere is the most crucial link in the development of Ukrainian society, which contributes to the development of the national worldview. Therefore, researching the financial support of the cultural sector and introducing the latest technologies to ensure the functioning of the cultural industry is particularly important in the current realities.

**Keywords:** public management, the sphere of culture, state cultural policy, the foreign experience of managing the sphere of culture, funding of the sphere of culture, cultural institutions, EU countries, reforming the sphere of culture.

**Постановка проблеми.** Фінансування культури у кожній країні визначається традиціями держави та бізнесу у відносинах до культури. Тут склалися як мінімум дві основні тенденції, що визначають ступінь впливу культури у суспільстві та корисність культури у розвитку бізнесу, чим і визначається культурна політика кожної держави. Вважають, що культура, установи культури у країнах, які мають у порівнянні з Україною значний досвід ринкових відносин, мало фінансуються державою, але перебувають у хорошому фінансовому стані. Насправді в умовах ринкової економіки культурі досить складно знаходити фінансові кошти на своє існування.

Самі європейські культурологи вважають, що «у виконавських мистецтвах фінансова криза, очевидно, є способом життя». Проблема фінансування закладів культури важлива не лише з урахуванням вітчизняного досвіду, а й у контексті світової практики. В основі економічного, політичного, соціального розвитку цих держав лежать ліберальні цінності і, насамперед, цінності свободи.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У науковій літературі сферу культури та її фінансове забезпечення досліджували різні вчені, зокрема І. Дубок, С. Кучин, О. Притуп, В. Тропіна, В. Черба, Ю. Юринець та ін. В їхніх працях проаналізовано нормативно-правові акти українського законодавства та проблеми фінансового забезпечення функціонування закладів культури в сучасних умовах.

**Метою дослідження** є дослідження особливостей фінансування сфери культури в зарубіжних країнах та пошук можливостей розширити напрями та обсяги залучення фінансових асигнувань в Україні.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** У зарубіжних країнах бюджетне фінансування залишається однією з головних форм підтримки сфери культури і мистецтва. Проте витрати на ці потреби в загальних витратах бюджетів країн складають порівняно невелику частину – від 0,2% до 2,5%. Модель державного фінансування культури складається в кожній країні на основі

вибору методів, форм і механізмів державної фінансової політики. На її формування сильний вплив роблять такі чинники, як традиційні національні культурні переваги, а також розвиток добродійності і спонсорства. Система фінансування культури і мистецтва визначається мірою централізації державного управління і характером міжбюджетних стосунків. В унітарних державах, наприклад в Швеції, основну роль продовжує грати центральний бюджет, тоді як в Німеччині його економічні функції в основному обмежуються субсидуванням культурних заходів.

Аналіз зарубіжної практики підтримки культури і мистецтва з державного бюджету показує, що воно здійснюється по декількох каналах:

- у формі прямого фінансування;
- за допомогою загальних і цільових трансфертів місцевим бюджетам;
- на основі спільної участі органів влади різного рівня у фінансуванні;
- через незалежні посередницькі структури;
- з використанням механізмів партнерства, на основі державно-приватного фінансування.

Пряме фінансування організацій культури має місце в усіх країнах, але найбільша частка доводиться на нього у бюджетах європейських унітарних держав. Здійснюється воно у формі повного фінансування поточних витрат і капіталовкладень, спеціальних цільових трансфертів, а також у вигляді грантів. Від методу державної підтримки культури – повного прямого фінансування – у більшості країн вже відмовилися. Цей спосіб субсидування збережений лише для деяких національних музеїв, архівів і бібліотек [2].

Найпоширенішою формою прямої державної підтримки є гранти, які виплачуються організаціям. Умови їх надання істотно розрізняються в окремих країнах. Різноманіття грантів відрізняє шведську систему фінансування культури і мистецтва. У цій країні установи культури можуть претендувати на договірний грант.

У багатьох країнах уряд надає гранти на умовах зустрічного фінансування. У Європі цей механізм спочатку стали застосовувати у Великобританії, а потім в інших країнах. Подібні гранти сприяють поліпшенню фінансового положення організацій культури і допомагають їм адаптуватися до ринкового середовища, притягаючи недержавні фінансові джерела і розвиваючи комерційну діяльність. Державне фінансування культури через систему державного бюджету в усіх країнах здійснюється шляхом перерахування регіональним і місцевим бюджетам цільових трансфертів. Цільові трансферти передаються для покриття конкретних статей витрат.

Державна підтримка культури на основі спільного фінансування з центральних і територіальних бюджетів здійснюється у рамках цільових соціально-економічних програм (регіонального розвитку, збільшення зайнятості, допомоги малому бізнесу, реконструкції міської інфраструктури, професійного навчання і перепідготовки кадрів), а також для субсидування окремих організацій культури і інвестиційних проектів. У Франції центр, регіони і території щорічно укладають трибічні контракти для спільного фінансування культури. Фінансування сфери культури на основі партнерської участі держави і корпоративних спонсорів стає в Європі усе більш помітною формою субсидування, що сприяє значному припливу засобів з приватного сектора. Пріоритетними напрямками фінансування визнано збереження культурної спадщини (пам'ятників архітектури та ін.), проведення музичних і театральних фестивалів та виставок сучасного образотворчого мистецтва, випуск книг [3].

Певна частина коштів, що направляються на підтримку культури і мистецтва, розподіляється в європейських країнах через бюджети міністерств культури. Навантаження фінансування культури несуть і інші центральні міністерства, міністерство оборони, наприклад, фінансує військові оркестри, міністерство юстиції – культурну діяльність в місцях укладення, міністерство освіти – викладання в загальноосвітніх школах різних дисциплін, що відносяться до сфери культури.

У багатьох країнах, разом з бюджетним, отримало поширення державне фінансування з позабюджетних фондів. Традиційним джерелом засобів для таких фондів (наприклад, у Фінляндії, Норвегії й Ірландії) стали надходження від національних лотерей, лото, спортивних тоталізаторів. Однією з перших галузей культури, для фінансування якої стали створюватися спеціальні фонди, було кіномистецтво. Ресурси фондів формувалися за рахунок надходжень з центрального бюджету, а також за рахунок спеціальних податків на радіо- і телевізійні компанії, на кінопрокат та ін. Особливості формування доходів у сфері культури обумовлюють специфіку її оподаткування. Одним із специфічних податків, вживаних всюди, є ліцензійна плата за радіо- і телемовлення. Засоби, що поступають від збору цього податку, спрямовуються, в першу чергу, на розвиток самих організацій ефірного мовлення [5].

У Франції і в країнах Північної Європи існує такий специфічний податок, як відрахування 1% від вартості будівництва державних установ на придбання витворів образотворчого мистецтва.

У результаті інтенсивного розвитку нових засобів зв'язку, широкого поширення різної копіювальної і розмножувальної електронної техніки, а також побутової аудіо- і відеореєструючої апаратури виникла необхідність компенсувати втрати в доходах авторів, виконавців і виробників через неконтрольоване масове відтворення і тиражування продуктів художньої творчості. Ця проблема була, в основному, вирішена шляхом розширення авторських і суміжних прав і введення спеціальних податків на копіювання і копіювальну техніку, збір від яких в тій або іншій формі став використовуватися для відшкодування втрат.

У країнах Європи сфера культури і мистецтва традиційно користувалася значними податковими преференціями. Це пояснюється специфікою творчої праці і особливою громадською значущістю створюваного ним продукту. Податкові методи стимулювання культури стали застосовуватися ще ширше, коли різке збільшення дефіциту бюджету у більшості країн привело до певної переорієнтації державної політики від використання прямих інструментів регулювання економіки до непрямих. Система податкових пільг зазвичай поширюється як на виробників товарів і послуг культурного призначення, так і на фінансових «донорів» культури. Податкові пільги покликані стимулювати ріст виробництва і забезпечувати різноманітність товарів і послуг, підтримувати стабільність цін в цій сфері і сприяти припливу в неї недержавних фінансових ресурсів [4].

Найпоширенішою податковою пільгою для організацій і підприємств культури є звільнення від податків товарів і послуг, вироблених в цій сфері, або ж зниження податку на додану вартість і податків на продажі.

Для стимулювання добродійності у Великобританії діє так звана система «Пожертвувань із зарплати», згідно якої підприємець відраховує на благодійні цілі частину заробітної плати працівників і звільняється від податку.

Величина податкових пільг, обумовлених індивідуальними і корпоративними пожертвуваннями на потреби благодійних організацій і установ культури, істотно диференціюється по країнах. Так, у Бельгії індивідуальний платник податків може відняти з податкової бази до 5% чистого доходу, при цьому максимальний розмір цього вирахування обмежений. У Ірландії величина неоподаткованого пожертвування на культурні цілі встановлена в межах від 100 до 10 тис. фунтів стерлінгів, як для фізичних, так і для юридичних осіб. У Фінляндії ця пільга поширюється тільки на особисті пожертвування, що направляються на охорону культурної спадщини.

Підприємницьке спонсорство відрізняється від власне благодійної діяльності тим, що воно безпосередньо пов'язане з ринковою політикою корпорацій і служить рекламним цілям.

З розвитком комерційної діяльності організацій культури усе більш помітну роль в їх фінансуванні став грати банківський кредит і кредитні пільги. Держава сприяє їм в отриманні банківських позик, надаючи гарантії по кредитах. Кіноіндустрія у Франції, Італії і Німеччині традиційно користувалася державними гарантіями по кредитах, національними фондами кіно, що надаються.

У більшості розвинених країнах здійснюється перехід до бюджетування, орієнтованого на результат. Цей інтерактивний процес, розрахований на досить тривалий період, впродовж якого уточнюватимуться критерії економічної оцінки результатів некомерційних гуманітарних проєктів. До кінця цього періоду основним об'єктом зовнішнього контролю стане результативність, тобто соціальна і економічна ефективність витрачання бюджетних коштів.

У цілому, аналіз зарубіжного досвіду фінансування культури і мистецтва дозволяє зробити такі висновки:

- у кожній країні формується своя модель державного фінансування культури і мистецтва, адекватна національній системі міжбюджетних стосунків і традиційним напрямкам державної підтримки цієї сфери. В той же час усім країнам властивий єдиний підхід до культури як до чинника не лише духовного, але і економічного прогресу суспільства. При усьому різноманітті її галузей і відмінності їх економічного стану сфера культури і мистецтва розглядається як єдиний важливий сектор національної економіки, розвиток якого вимагає від держави комплексних заходів підтримки. Формування цілісної концепції державного регулювання культури є необхідною передумовою забезпечення ефективної національної політики в цій області;
- у світі накопичений значний арсенал інструментів фінансової підтримки галузей культури і мистецтва. Вибір видів, форм і методів залежить від характеру обраної моделі державного фінансування, а також від пріоритетів і завдань поточної політики. Створення умов, сприятливих для творчості, припускає певну захищеність від прямого адміністративного втручання. Це досягається шляхом формування великої мережі незалежних посередників – професійних асоціацій, фондів, громадських інститутів, які самостійно вирішують питання розподілу засобів, виділених державою на розвиток культури;
- багатоканальне державне фінансування, міжбюджетні і партнерські державно-приватні форми субсидування краще всього забезпечують приплив засобів в сферу культури. Успішність державних заходів підтримки культури і мистецтва багато в чому залежить від ефективності використання потенціалу приватного спонсорства [1].

На тлі зарубіжної практики система фінансування галузей і установ культури України представляється консервативною і неефективною. Через гарантоване фінансування установи культури не виробили імунітет до ринкових стосунків, в результаті їм невластиві прагнення до самостійного фінансування і розвитку, пристосованого до ринкових умов.

Цим обумовлена необхідність широкомасштабної реформи сфери культури України з метою забезпечення її економічної самостійності і ефективності, мінімізації державного фінансування. Одночасно ці структури повинні виконувати свою роль по пропаганді і розвитку культурних цінностей, служити цілям розвитку ідей національної незалежності і поступального соціально-економічного розвитку.

**Висновки.** Вищезгадане вимагає прийняття комплексу програмних заходів, у тому числі:

- розробка і реалізація комплексу заходів по вдосконаленню діяльності установ культури, який повинен включати їх розмежування на стратегічне (національне), регіональне і місцеве значення, чітке визначення мети і завдання з виходом на конкретні результати діяльності, для реалізації цілей національної ідеї, побудови стійкої системи демократичної державності на основі збереження і примноження національних культурно-моральних цінностей з урахуванням позитивного досвіду світової культури;
- здійснення стратегії реформування системи традиційного фінансування (її диверсифікації), з орієнтацією на самозабезпечення зі збереженням певної долі держфінансування (середнє співвідношення – приблизно 50:50 для умовного переходного періоду з можливим збільшенням долі власних позадержбюджетних засобів надалі). При цьому важливо враховувати соціальні наслідки такої стратегії, виходячи з пріоритетів розвитку галузей культури, збереження традиційних цінностей, подальшого збагачення культурно-моральних засад. Важливо також встановити перелік установ, де необхідно зберегти інститут державного засновництва;
- підвищення ефективності використання бюджетних коштів на усіх рівнях реалізації політики в області культури (можливо, на основі нормативного підходу і реалізації проєктної системи фінансування). Нормативний підхід вимагає інвентризації усіх об'єктів, критичну оцінку споживання ними комунальних послуг, займаної площі і земельних ділянок, формування спеціального аудиту для вироблення споживання послуг за рахунок державного бюджету;
- розробка і реалізація спеціальної програми моніторингу реформування усієї сфери, установ культури, з виділенням сільської місцевості і визначення на її основі життєздатності кожної установи (контингент потенційних споживачів послуг, об'єм цих послуг за останні два-три роки, кадровий склад і тому подібне). При необхідності, застосовувати заходи державної підтримки, наприклад шляхом податкової протекції;
- формування і налагодження ефективної діяльності Фонду підтримки національної культури України.

**Список використаних джерел:**

1. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / За заг. ред. Ф.Г.Ващука. Ужгород: ЗакДУ, 2011. 560 с.

2. Когут О.В. Категорія «публічна безпека та порядок» вітчизняний і зарубіжний досвід. URL: <http://jlsouk.donnu.edu.ua> (дата звернення: 12.08.2023).
3. Колісник Г.М. Зарубіжний досвід державного регулювання соціально-культурної сфери та його адаптація в Україні. *Регіональна економіка*. 2018. Вип.1 (129). С. 144–147. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepsru\\_2018\\_1\\_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepsru_2018_1_27) (дата звернення: 12.08.2023).
4. Мерзляк А.В., Огнар'ов Є.С. Державне управління сферою культури: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2017. Вип. 1 (17). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp\\_2017\\_1\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2017_1_4) (дата звернення: 12.08.2023).
5. Сторчай Н.М., Симоненко Л.І., Довженко В.А. Фінансова спроможність бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи. *Економіка та держава*. 2020. №2. С. 104–109.

#### References

1. Vashchuka, F.H. (2011). *Intehratsiia v yevropeyskyi osvittii prostir: zdotutky, problemy, perspektyvy [Integration into the European educational space: achievements, problems, prospects]*. Uzhhorod: ZakDU [in Ukrainian].
2. Kohut, O.V. *Katehoriia «publichna bezpeka ta poriadok» vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid [Category “public safety and order” domestic and foreign experience]*. Retrieved from <http://jlsouk.donnu.edu.ua> [in Ukrainian].
3. Kolisnyk, H.M. (2018). *Zarubizhnyi dosvid derzhavnoho rehuliuвання sotsialno-kulturnoi sfery ta yoho adaptatsiia v Ukraini [Foreign experience of state regulation of the social and cultural sphere and its adaptation in Ukraine]*. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 1 (129), 144–147 [in Ukrainian].
4. Merzliak, A.V., & Ohnarov, Ye.S. (2017). *Derzhavne upravlinnia sferoiu kultury: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid [State management of the sphere of culture: domestic and foreign experience]*. *Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka – Public administration: theory and practice*, 1 (17). Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp\\_2017\\_1\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2017_1_4) [in Ukrainian].
5. Storchai, N.M., Symonenko, L.I., & Dovzhenko, V.A. (2020). *Finansova spromozhnist biudzhetyv obiednanykh terytorialnykh hromad v umovakh realizatsii administratyvno-terytorialnoireformy [Financial capacity of the budgets of united territorial communities in the conditions of implementation of the administrative-territorial reform]*. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 2, 104–109 [in Ukrainian].

Подано до редакції 12.07.24 р.  
Прийнято до друку 28.08.24 р.